

cit), epigrafike in arheoloških najdb eno najbolj raziskanih plemen ob rimski meji. Formalno so bili od Avgusta naprej vključeni v rimsko državo, in tedaj se je pričelo njihovo novačenje. Razlogi so bili naslednji: Rimljani so Batavijce videli kot bojevito ljudstvo, med svojimi vrstami so Batavijci imeli dovolj moških, poleg tega pa so bili brez naravnih virov. Zaradi svoje bojevite narave (po Tacitovem opisu *gens ferox*) in vdanosti cesarju so služili v pomožnih enotah. Na nagrobnikih se v 1. st. še pojavljajo z enim imenom, v 2. in 3. st. pa vidimo porast dveh ali treh imen, kar kaže na vpliv podeljevanja rimskega državljanstva odslužnim vojakom. Prav tako vse do 3. st. ostane na nagrobnikih poudarjen izvor vojakov (*natione Batavus*).

Pričujoč zbornik vsebuje prispevke zelo različne tematike in tudi kakovosti, je tipičen primer publikacije s konference, pri kateri se uredniki niso posebej potrudili, da bi različne teme bolj poenotili in jih smiselno povezali. Zanimivo je, da nihče ni obravnaval province Panonije oz. zgodovine nastanka te province, česar se v svojem prispevku dotakne samo Danijel Džino. Nenavadno pa je, da je posebej obravnavana provinca Dalmacija. Žal v predgovoru zbornika ni podatka, kdo so bili drugi udeleženci konference in s katerimi referati so nastopili. Vsekakor pa zbornik zaradi pestrosti prispevkov ponuja širok spekter teoretičnih, arheoloških in epigrafskih raziskav na območju od Male Azije do Galije, severne Afrike do Britanije.

Anja RAGOLIČ

Renáta Přichystalová, Marek Kalábek (ur.): *Raněstředověké pohřebiště Olomouc – Nemilany. Katalog. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta, 424, Masarykova univerzita, Brno 2014. ISBN 978-80-210-7521-4. 290 str., 110 slik, CD.*

Automobilski vek z gradnjami avtocest omogoča velike raziskave številnih novih arheoloških najdišč. Tako so pri gradnji avtocestne obvoznice Olomouca na Moravskem (R Češka) v letih 1998–2000 raziskali najdišče iz različnih arheoloških obdobij, od eneolitika, preko zgodnje bronaste dobe, zgodnjega srednjega veka, visokega srednjega veka, do novega veka. Pred nami je katalog zgodnjesrednjeveškega grobišča, ki ga sestavlja 56 okostnih grobov ljudi in konj iz zadnjih desetletij 9. st. in iz prve polovice 10. stoletja. Pozornost je vzbudilo že med izkopavanji zaradi redke najdbe karolinškodobnega meča z napisom "blagovne znamke" +ULFBERHT+ in še redkejša najdba sablje bolgarskega tipa. Ugibanja, kaj se je dogajalo na tem obrobju Panonske kotline, tedaj ko so jo zasedli Madžari, so se vrstila. Zato smo lahko toliko bolj veseli izčrpane objave grobišča, ki jo predstavlja obravnavana knjiga.

Začetni del za uvodom (Marek Kalábek) obsega arheološki katalog grobov in najdb z risbami grobov, okostij in predmetov (Renáta Přichystalová, Marek Kalábek, Šárka Trávníčková, Petr Dresler). Ob risbah so pogosto tudi fotografije. Sledi antropološki katalog okostij (Lenka Vargová, Ladislava Horáčková), kjer preseneča za zgodnji srednji vek nizek delež otroških grobov (samo 12 od skupno 53 oseb, običajno število bi bilo blizu 26). Arheozoološka analiza (Gabriela Dreslerová) obravnava grobove konj. Na omenje-

nem meču in sablji so se ohranili ostanki tkanine (Helena Březinová). Meč je tičal v leseni nožnici, znotraj obloženi s tkanino, nato je bila celota ovita v tkanino, hkrati pa je obstajal še najmanj tretji kos blaga. Ostanke blaga na sablji so najverjetneje pokojnikova obleka. Petrografska analiza kamnitih predmetov (Antonín Přichystal) je za predilno utež pokazala, da najverjetneje izhaja z južne Moravske. Analiza njihove izdelave (Ludmila Kaňáková Hladíková) pa za nekatere kaže, da gre za drugotno uporabljene mezolitske artefakte.

Obsežno poglavje (Renáta Přichystalová) je namenjeno klasifikaciji grobov in obravnavi posameznih funkcionalnih skupin predmetov ter njihovi dataciji. Za tem je kratko poglavje o grobišču v kontekstu olomouške aglomeracije (Renáta Přichystalová). Olomouc med madžarskimi osvajanji ni propadel tako kot južnomoravska centra Pohansko in Mikulčice. Grobišče Nemilany pripada satelitski naselbini, grobovi kažejo razslojeno družbo. Severozahodna skupina namreč premore lesene grobnice, bojevniško opremo in dragocen nakit, česar pri jugovzhodni skupini ni. Gre za najmanj dve povezani skupini grobov, ki bi lahko pripadali beguncem z moravskega juga, a tudi ljudem iz Bolgarije, kot kažejo značilne posode in sablja. Na izbiro prostora za pokopavanje so morda vplivali tedaj še vidni sledovi grobišča iz časa kulture vrvičaste lončenine.

Knjigi je priložen CD s slikovnim gradivom v barvah, kar osmisli dosledno črno-bele miniaturne fotografije v knjigi, in s kataloški podatki v tabelarični obliki, kar je idealna možnost ustvarjalnega bralca za lastne analize najdišča. Bralca od popolnega digitalnega užitka loči le manjkajoč PDF celotne knjige. Pač pa v zepku s CD-jem tiči tudi kartonček s šifrantom lege predmetov glede na okostje.

120 m dolgo grobišče z do 5 m dolgimi grobnimi jamami, razmahnjenimi tudi več kot 20 m, močno spominja na floris zgodnjesrednjeveške naselbine z zemljankami. Renáta Přichystalová je opazila in prepričljivo dokazala, da so grobovi razporejeni in usmerjeni v skladu s stranmi sveta. Tako grobišče kar kliče po geometrijski in arheoastronomski analizi, ki bi upoštevala tudi njegovo vpetost v širši prostor. Vsekakor to s tako odličnim katalogom ne bi bilo težko.

Andrej PLETERSKI

Peter Milo: *Frühmittelalterliche Siedlungen in Mitteleuropa. Eine vergleichende Strukturanalyse durch Archäologie und Geophysik. Studien zur Archäologie Europas, Band 21, Habelt, Bonn 2014. ISBN 978-3-7749-3840-3. 702 strani, 460 slik, 31 kart, 12 diagramov, 13 tabel.*

V arheologiji se ne zgodi velikokrat, da različna raziskovalca zelo široko obravnavata isto tematiko istega prostora, istega časa in vsaj delno z istim gradivom. V takem primeru lahko opazujemo, kako na rezultate vplivajo različni pristopi, metode, strategije, ideje. S štiriinidesetletnim razmakom sta izšli doktorski disertaciji Petra Donata (Peter Donat, *Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7. bis 12. Jahrhundert*. Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 33, Berlin 1980) in Petra Mila (tu predstavljena knjiga). Oba uporabljata geografsko poimenovanje Srednja Evropa. Za

prvega so to Nizozemska, Nemčija, Švica, Avstrija, tedanja Češkoslovaška in Poljska, drugi izpušča Švico, vendar dodaja Madžarsko. Geografsko še vedno velja, da Evropa sega do Urala in v tem pogledu je geografsko središče Evrope Litva, natančneje točka nekaj kilometrov severneje od Vilniusa. Naštete države seveda geografsko vse spadajo v jugozahodno Evropo ali, natančneje, so severovzhodni del jugozahodne Evrope. Zakaj potem trditev v naslovu, da gre za Srednjo Evropo? Odgovor nedvomno ni geografski, prej gre za vprašanje politične in kulturne pripadnosti, ki s fizično geografijo nima nikakršne zveze.

Časovni razpon Petra Mila je 6.–10. st., s čimer se je zavestno izognil poznejšim spremembam, ki jih pomeni politični, gospodarski in poselitveni prodor srednjeveškega rimskega cesarstva proti vzhodu ali zelo poenostavljeno germanska kolonizacija slovanskih in baltskih ozemelj. Obe knjigi vsebujeta katalog najdišč. Peter Donat jih je zajel 358 (brez Madžarske, Romunije in Sovjetske zveze), Peter Milo 183. Izbirna merila drugega so bila strožja, ker se je osredotočil na boljše raziskana in objavljena najdišča, ki omogočajo boljše analizo. Morda še pomembnejša pa je bila Milova odločitev, da se osredotoči na podeželske naselbine, kar pomeni, da je izpustil naselbine nepoljedelškega, oblastnega in utrdbenega značaja, kot so Mikulčice ali Pohansko in gradišča splošno. Medtem ko je pri Petru Donatu povsem jasno, da je bil njegov glavni motiv raziskati razvoj fevdalnih proizvodnih odnosov ter njihovo odlikovanje v naselbinski kulturi in je zato pregledal širši časovni izsek in vse vrste najdišč, pri Petru Milu vzrok za zožitev vpogleda ni pojasnjen ali pa sem jaz pojasnilo morebiti spregledal. Lahko ugibam, da gre za poskus deideologizacije arheološke raziskave in zavestno prekinitev tradicije vzhodnonemške zgodnjerednjeveške arheologije, ki so jo kadrovsko in organizacijsko po združitvi obeh Nemčij načrtno razgradili.

Nekako vse močno spominja na arheološke raziskave v Nemčiji po drugi svetovni vojni, ki so se desetletja načrtno izogibale ideologizaciji in zato tudi kakršnimkoli teoretskim razmislekom in se zatekale v hiperklasifikacije arheološkega gradiva, ki so pogosto vodile do jalovih poskusov njihovega vrednotenja. Tudi pri Petru Milu opazimo mnogo podrobnejšo členitev stavbnih členov kmečkega dvora in stavbnih tlorisov vasi kot pri Petru Donatu. V razpravi Milo tako kot že prej Donat ugotavlja, da se stavbne in naselbinske oblike slovanskega in germanskega sveta v mnogočem temeljito ločijo, da so slovanske stavbe mnogo preprostejše, vendar zanesljivo ne zato, ker Slovani ne bi obvladali zahtevnih arhitekturnih rešitev.

Že Peter Donat vidi v zgodnjerednjeveških avtonomnih dvorih z bivališči in gospodarskimi poslopji germanskega ozemlja bivališča svobodnih kmetov z individualno lastnino, kar povzema tudi Peter Milo. Seveda slovanske vasi z enakimi bivališči – pogosto brez sledov gospodarskih stavb – kar kličejo k razlagam, da gre za skupine prebivalstva, ki so imele zemljo v skupni lasti in obdelavi. Delno naj bi bili s tem povezani polkrožni tlorisi vasi s skupnim osrednjim prostorom. Na primeru vasi Brežno (Češka) je Milo pokazal, da se da isti vaški tloris razlagati tudi povsem drugače, celo kot vas individualnih kmečkih dvorov. Tako v zaključku za vasi brez gospodarskih poslopj še vedno dopušča možnost skupinske lastnine, hkrati pa zaznava

tlorise individualnih dvorov z bivališči in gospodarskimi poslopji že od naselitve Slovanov dalje, kar razlaga kot individualno lastništvo zemlje. Vsekakor pa poudarja, da ni tipične slovanske hiše, tipičnega slovanskega dvora in tipičnega tlorisa slovanske vasi, in da lahko pri vsakem novoodkritem najdišču pričakujemo nove stavbne in naselbinske rešitve.

Pravzaprav gre za isti problem, na katerega so naleteli poskusi etničnega razlaganja drobnih arheoloških predmetov. Tako kot okrasna zaponka ne more biti etnična značka, tudi neka stavba, struktura dvora ali vasi ne morejo biti znak gospodarsko-pravnega stanja. Razširitev raziskave proti jugu bi potrdila Milova pričakovanja novih stavbnih tipov (npr. stavbe s kamnitimi temelji ali stavbe z dvignjeno pohodno površino). Primer staroslovanske župe Bled (Andrej Pleterski, *The Invisible Slavs. Župa Bled in the "Prehistoric" Early Middle Ages*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 28, Ljubljana 2013, PDF: <http://iza2.zrc-sazu.si/sl/publikacije/the-invisible-slavs#v>) potrjuje misel, da so Slovani že v trenutku naselitve poznali individualno lastnino polja, da pa se to zelo verjetno ni kazalo v tlorisu kmečkega dvora. Hkrati vemo, da so v poznejšem času obstajali individualni kmečki dvori, vendar je bilo zemljišče v lasti zemljiškega gospoda. Individualni dvor pomeni individualno gospodarjenje, ki ni nujno povezano z obliko lastnine. Poleg tega poznamo oblike srenjske lastnine (kot so pašniki), na katerih se pase živina, ki pa je v individualni lasti, kar omogočajo odlično domišljeni sistemi pravic in dolžnosti posameznikov v vaški skupnosti. Zgolj nekaj stavbnih ali naselbinskih tlorisov tako prepletenege družbeno-gospodarskega sistema ne zmore pokazati. Milo bi imel več razlagalnih možnosti, če ne bi izpustil neagrarnih naselij in gradišč, ker bi našel več razlik, ki bi jih lahko tolmačil gospodarsko in družbeno. Prav tako bi imel več možnosti, če bi dodal analize gospodarskih zaledij posameznih naselij. V takem okviru, npr. naselje Roztoky pri Pragi, pokaže svojo izjemnost, saj ležijo desetine zemljank neobičajne majhnosti v ozki dolini Vltave, nerodno odmaknjeno od poljskih površin in z neprepričljivimi ostanki množičnega ribolova. Hkrati pa gre za največjo koncentracijo raziskanih staroslovanskih zemljank sploh. Funkcija te naselbine ostaja nepojasnjena.

Zaključni del knjige Petra Mila so rezultati njegovih geopropekcijskih raziskav, pri katerih je ostal omejen le na uporabo geomagnetizma. Z njimi je lahko opazil številne poselitvene sledove na velikih površinah in v razmeroma kratkem času. Seveda pa pri njihovi razlagi obstajajo številne omejitve, informacijski šumi in stranpoti, ki jih je mogoče razrešiti samo z arheološkim izkopavanjem.

Kaj je torej prineslo štiriintriideset let arheoloških izkopavanj in objav? Če odmislimo nove geološke metode opazovanja, bi vse sklepe, do katerih je prišel Milo, lahko ugotovil že tudi Donat po tedanjem stanju raziskav. Velja pa tudi obratno. Razlika med njima je pravzaprav le v tem, kaj želita najti. Kar pomeni, da je reševanje splošnih vprašanj sedaj že najbolj odvisno od raziskovalca in njegove raziskovalne strategije, nikakor pa ne več od novega kopičenja arheoloških informacij.